

Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri ile İlgili Bazı Stratejik Değerlendirmeler*

Celaleddin SERİNKAN¹
cserinkan@pau.edu.tr

Fuat GÜNEY²
fuatgguney@gmail.com

Öz

XX. yüzyılın uluslararası ilişkiler ortamını belirleyen temel olgu, Doğu-Batı ayrışmasıydı. İdeolojik nedenlere dayanan bu ayrışma, SSCB İmparatorluğu'nun dağılması sonucu ortadan kalkmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, siyasi bağımsızlıklarını elde eden Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, başlangıçta Türkiye'yi her alanda kendilerine model ülke olarak görmüşlerdir.

Bu devletlerle sağlam temellere dayalı dostluk ve kardeşlik bağları kurulması gerekmektedir. Eğer bu sorumluluğun gerektirdiği politikaları uygulanamazsa, bu Türk ulusları ile ilişkiler bağlamında, derin hayal kırıklığına uğranılabilir. Bu durumda, tarihsel bir fırsat elden kaçmakla kalmaz, aynı zamanda bu yeni devletlerle geleceğin birlikte oluşturulduğu ortamın şekillendirilmesi fırsatı gerçekleşmeyebilir. Bunun yanında, bu devletleri bölgede çıkarı olan güçlerin etkisine itebilir ya da Sovyet emperyalizminin sömürgeciliğinden kurtulurken, yeni bir Rus İmparatorluğunun sömürgeleri durumuna düşmelerine ortam oluşturulabilir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri olan ilişkileri, 2014 yılına kadarki kısmı analiz edilmeye çalışılmaktadır. Türkiye için çok önemli olan Orta Asya, coğrafi konum ve stratejik kaynaklar nedeniyle başta Rusya Federasyonu ve ABD olmak üzere, diğer güçlerin de öncelikli ilgi alanı içindedir. Türkiye Cumhuriyeti, büyük çıkar çatışmalarının yaşandığı bu coğrafyada, ortaya çıkan yeni fırsatları iyi değerlendirdiği takdirde global bir güç olma yolunda önemli ilerlemeler kaydedebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Orta Asya, Ülkeler, İlişkiler, Strateji

¹ Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme, cserinkan@pau.edu.tr

² Pamukkale Üniversitesi, SBE, İşletme Yönetim ve Organizasyon Doktora Öğrencisi, fuatgguney@gmail.com

Some Considerations About Strategic Relations with Turkey and Central Asian Countries

Abstract

XX. Century environment that determines the basic facts of international relations was the East-West divide. This divergence based on ideological reasons, as a result of the collapse of the USSR Empire has disappeared. After the collapse of the Soviet Union, which obtained political independence of the Central Asian Republics, Turkey in all areas initially has been seen as a model country by these countries.

With these states based on a solid foundation are necessary to establish ties of friendship and brotherhood. If this is not feasible policies that require responsibility, in the context of relations with the Turkish nations, may be suffered deeply disappointed. In this case, a historic opportunity not only got out of hand, it also created a new state of the environment along with the shaping of the future opportunity may not occur. Besides, this state interests in the region, the effect of the power of Soviet imperialism or colonialism can push to survive, a new colony of the Russian Empire to fall on the state of environment can be created.

In this study, Turkey's relations with Central Asian countries are trying to be analyzed until 2014. Turkey is very important for Central Asia, due to its geographical location and strategic resources, including the Russian Federation and the United States, other forces are in the primary area of interest. Republic of Turkey, which experienced major conflict of interest in that land, it will be seize the new opportunities that arise in case of significant progress towards becoming a global power.

Keywords: Turkey, Central Asia, Countries, Relationships, Strategy

1.Giriş

Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri olan ilişkileri çok eskiye dayanmakla birlikte bu çalışmada, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları 1990'lı yıllardan başlayıp 2014 yılına kadar olan süreç ele alınmaktadır. Bu çalışmada, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın genel bilgileri verildikten sonra bu ülkelerin Türkiye ile olan ekonomik, ticari ve siyasi ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın yöntemi ikincil verilere dayalı kaynaklardan yararlanılarak gerçekleştirilen içerik analizine dayanmaktadır. Ayrıca araştırmacıların gözlemlerine dayanmaktadır.

Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin mevzu bahis ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi için bazı stratejik değerlendirmelerde bulunmaktadır. Çalışma sonucunda görüleceği gibi Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerin istenilen düzeyde olmadığı belirtilmektedir.

Orta Asya tabirinin, Moskova'nın Sovyetler Birliği çatısı altında birleşen Türk topluluklarının etnik kimliklerine vurgu yapmakta ki endişesini azaltmak için bilinçli kullanılan bir terim olduğu düşünülmektedir. Ruslar 1920'li yıllardaki Batı Türkistan'da kurduğu yeni idari birimlere kadar (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan) bu bölgeyi genel olarak Türkistan kabul ederek 'Türkistan Valiliği' adı altında merkezi bir birim oluşturmuşlardır. Stalin'in yönetimi ele almasıyla, milli hassasiyeti artıracak tüm kavramlara tam anlamıyla savaş açılmıştır. Sonuçta bugün Çin sınırlarında bulunan Doğu Türkistan, eski Sovyet sınırında yer alan cumhuriyetlerin bulunduğu coğrafya ise Batı Türkistan olarak nitelendirilmektedir (Saraç, 2008:2).

Türkiye, Orta Asya Cumhuriyetleriyle doğrudan ilişkiye başladığı tarihten itibaren, bölgeye ilişkin hedeflerini ortaya koymada

kararlı ve tutarlı olmasına rağmen, bu hedeflere ulaşmak için gereken dış politika stratejileri konusunda bir o kadar da yetersiz kalmıştır. Bunun en temel nedeni, Türkiye'nin Orta Asya bölgesine yönelik stratejilerin oluşturulmasına hazırlıksız yakalanışdır (Bayraktar, 2008:235).

1991 yılı sonlarında, Orta Asya Cumhuriyetleri siyasi bağımsızlıklarının getirdiği coşku kısa bir süre içinde yerini ekonomik bağımsızlığın elde edilmesi gayretlerine bırakmış, serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde hızlı adımlar atan bu ülkeler, "büyük enerji ve tarımsal üretim potansiyeline sahip olmalarına rağmen bu potansiyeli hayata geçirebilmek için, kısa ve orta vadede başta finansman olmak üzere, teknoloji, yönetici sınıf, kalifiye iş gücü gibi gereksinimlerini karşılama sorunu ile yüz yüze gelmişlerdir. Özellikle enerji potansiyellerinin uluslararası piyasalara nakli konusunda Rusya Federasyonu'na bağımlı kalmışlardır (Ağdaş, 2006: 19).

Soğuk Savaş döneminin bitmesi, uluslararası politikayı olduğu kadar; Türk dış politikasını da derinden etkilemiş, Türkiye-Türk Cumhuriyetleri ilişkilerinde yeni başlangıçlara kapılar aralamıştır. Sistemin dağılmasının Türk dış politikasına getirdiği en büyük yenilik, 60 milyona yaklaşan nüfusları ile 4 milyon kilometrekareye yakın alan üzerinde yaşayan akraba Türk topluluklarının yeniden keşfedilmesi olmuştur. Türkiye, süreçte tarih dil, din ve soy birliği içerisinde olduğu beş yeni akraba devletle ekonomik, siyasal ve ticari ilişkiler kurma ve geliştirme şansı yakalamıştır. Sovyetler Birliği döneminde bu topluluklarla Türkiye'nin ilişkileri en alt düzeyde bulunuyordu. Beklenmeyen bu durum; Türkiye'deki politika yapıcılarınca heyecan ve biraz da şaşkınlık ile karşılanmıştır. Böylece Türkiye toplumu geleceğe, yalnız bir ülkenin insanları olarak değil; geniş bir dünyanın parçası, hem de önder bir unsur olarak bakmaya başlamıştır (Erdoğan ve Çolakoğlu, 2015: 703).

Orta Asya'nın işgal ettiği yer çok önemlidir. Zira; Maccinder'in kara hakimiyet teorisine göre Avrupa Rusyası'na egemen olacak büyük bir güç, Orta Asya'yı da kapsayan bu bölgeye egemen olan, dünya adasına, daha sonra da dünyaya egemen olabilir. Spykman'ın Rimland (Kenar Kuşak) teorisine göre de; Dünyaya egemen olmak için merkez bölgesini çeviren kuşağa egemen olmak gerekir, denilmektedir. Her iki teoride de Orta Asya mutlaka elde tutulmalıdır. Maccinder ise; Orta Asya'ya daha önce egemen olan güçlerin yeterli iletişim ve ulaştırma imkanları bulunmadığı için dünya egemenliklerini gerçekleştiremediklerini belirtmektedir (Davutoğlu, 2001: 457).

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile siyasal ilişkilerimiz henüz taze sayılabilir. İlişkilerimizin temelleri 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin uluslararası sistemden silinmesiyle atılmaya başlanabilmektedir. "1921 yılında Sovyetler ile imzalanan Dostluk ve Kardeşlik anlaşmasından sonra Türkiye, dış Türklere dönük politikaları geriye itmiştir. Bu anlaşma ile Türkiye Sovyetlerdeki Turancı akımları, Sovyetler de Türkiye'deki komünist akımları desteklememe sözü vermişlerdir. Bu yaklaşım soğuk savaşın sonuna kadar devam etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Gorbaçov yönetiminin son zamanlarına kadar Orta Asya halklarıyla dikkate değer bir ilişki içine girmemiştir. Ancak SSCB'nin Aralık 1991'de kendini feshetmesi ile beraber ortaya çıkan değişiklikler Türkiye'nin de politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuş ve Türkiye Orta Asya'ya yönelik politikalar oluşturmaya başlamıştır (Yüksel, 2010).

18-20 Kasım 1991 tarihinde İstanbul'da Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsünde bir araya gelen Türk Dünyasının Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan gibi ülkelerinden gelen 28 dil bilimcisi «Çağdaş Türk Alfabeleri» sempozyumunda 34 harfli ortak Latin alfabesini

kabul etmişlerdir. Bu 1926 yılında Bakü'deki ortak alfabe toplantısından sonra yapılan ilk toplantıdır (Sallı, 2015).

Türkiye, Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki dayanışmanın artırılması ve yeni işbirliği imkânları yaratılması amacıyla, 1992 yılından bu yana düzenlenen "Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri" sürecine öncülük etmiştir. Bu süreç, 3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyinin Kurulmasına Dair Nahçıvan Antlaşması ile kurumsal bir yapıya dönüştürülmüş, 2010 Eylül ayında İstanbul'da gerçekleştirilen 10. Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi ile sözkonusu Konsey teşekkül ettirilmiş ve Konseyin Sekreteryası İstanbul'da kurularak faaliyetlerine başlamıştır (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>). Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirve Süreci; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye arasındaki en yüksek danışma mekanizmasını oluşturmaktadır. Ancak, Bu süreçte Özbekistan tarafından üst seviyede katılım yapılmaması, zirvenin etkinliğini tam olarak gösterememesine yol açmaktadır.

Türkiye'nin, 2013 yılı itibariyle, bölge ülkeleriyle ticaret hacmi 9,3 milyar dolar olup, Türk şirketlerinin bölgedeki yatırımlarının toplamı 3,5 milyar doları aşmıştır. Türk müteahhitlik firmalarının bölgede gerçekleştirdikleri projelerin toplam değeri ise 62 milyar dolardır. Bölgede 2 bine yakın Türk firması faaliyet göstermektedir. Orta Asya Cumhuriyetlerinde demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları alanlarında atılacak adımların bu ülkelerin uluslararası toplumla bütünleşme süreçlerine, istikrar ve güvenliklerine de olumlu katkı sağlayacağını düşünmekte olan Türkiye, bu yöndeki çalışmaları teşvik etmektedir. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>.

Bölgeye teknik yardımda bulunmak üzere Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) kurulmuştur. TİKA bölge ülkelerinin kalkınmalarına yardımcı olmak üzere 1992 yılında faaliyete geçmiştir. TİKA'nın tüm bölge ülkeleri başkentlerinde ülke ofisleri bulunmaktadır. Eğitim, sağlık, ulaştırma, iyi yönetim gibi değişik alanlarda Orta Asya ülkelerinde TİKA tarafından tamamlanan projelerin değeri 100 milyon Dolar civarındadır. TİKA birçok alanda faaliyetlerini sürdürmekte ve çeşitli projelere destek sağlamaya devam etmektedir (tika.gov.tr).

Bölge ülkeleriyle ilişkilerimiz kültür ve eğitim alanlarında da hızla gelişmiştir. Bu ülkelerden Türkiye'ye öğrenim için gelen öğrenciler için "Büyük Öğrenci Projesi" adı verilen kapsamlı bir burs programı başlatılmış ve yaklaşık 18.000 burs sağlanmıştır. Bölgede Milli Eğitim Bakanlığımıza ve özel şirketlere bağlı faaliyet gösteren ilk ve orta öğretim kurumlarının yanı sıra Kazakistan'da Türk-Kazak Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi 1992 yılından, Kırgızistan'da Kırgız -Türk Manas Üniversitesi 1995 yılından bu yana faaliyet göstermektedir. Yine ülkemizin öncülüğünde kurulan 1993 yılında bölge ülkeleri Kültür Bakanları Alma-Ata toplantısında karar alarak kurdukları TÜRKSOY-Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi ortak kültürümüzün geliştirilmesi ve tanıtımı konusunda çeşitli kültürel faaliyetler gerçekleştirmektedir (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>).

Orta Asya ülkeleri ile ekonomik alandaki hedeflerin gerçekleştirilebilmesi büyük ölçüde kültürel alandaki ilişkiler ile yakından alakalıdır. Ne yazık ki, bugün Türk Dünya-sındaki kültürel alandaki ilişkiler siyasi ve ekonomik alanda yakalanan ilişkiler seviyesinin çok gerisinde kaldığı gözlenmektedir. Aydınlar ve bilim adamları arasındaki bilgi ve fikir alışverişinin yeterli yoğunlukta olmadığı fark edilmektedir. Bunun temel sebebi

araştırıldığında kültür dünyasındaki ilişkileri geliştirecek kurumların çalışmalarının ve bu konudaki projelerin kapsamının günün ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilemeyeşinde aramak gerekmektedir (Kara, 2014: 114).

Türk Cumhuriyetlerin ekonomileri SSCB döneminde büyük ölçüde birbirine ve Rusya'ya bağımlı olacak şekilde yapılandırılmıştır. Hiç bir sanayi sektörü, kendi bulunduğu cumhuriyette hammaddeyi başlatarak nihai ürüne kadar gidememektedir. Bir ülkede üretilen hammadde, diğer ülkede ara mamul haline gelmekte, nihai ürün ise çoğunlukla Ukrayna veya Rusya'da elde edilmektedir. Bu yapı içinde özellikle büyüyen bütçe açıkları ve yükselen üretim maliyetleri ile cumhuriyetlerin kısa vadede iç taleplerini karşılayacak yeterli üretim kapasitelerine ulaşmaları mümkün görülmemektedir (Demirkan, 1993: 387).

1991 sonrası Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte Türkiye'nin öncülük edeceği büyük bir Türk gücünün ortaya çıkacağı düşünülmüş, ancak bu beklenti şimdiye kadar gerçekleşmemiştir. Bağımsızlıklarını kazanmalarının üzerinden yirmi yılı aşkın süre geçse de ülkemiz açısından, Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik, kültürel ve askerî ilişkilerin istenilen düzeye ulaşamadığı görülmektedir. Türkiye'nin bölgede istediği gelişimi elde edememesindeki nedenler arasında yeterli ekonomik güce sahip olmaması, Rusya'nın Türk Cumhuriyetleri'nin de içerisinde bulunduğu Bağımsız Devletler Topluluğunu (BDT) kurması ve özellikle ticarî ilişkilerin toplulukta ülkeler arasında gerçekleşmesi gösterilebilir. Türk Cumhuriyetlerinin çeşitli konularda alt yapılarının yetersiz olmasının da onları Rusya'ya bağımlı hale getirmiştir. Bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin doğal yeraltı zenginlikleri ve sahip oldukları stratejik önem, AB ve pek çok gelişmiş devletin ilgisinin Türkistan coğrafyasına yönelmesine neden olmuştur.

Özellikle ABD, Çin, Rusya ve İran bölgeyi kontrol altında tutmak için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Aynı amaçla zaman içinde birbirine rakip olan Çin ve Rusya'nın, ABD'ye karşı işbirliği yapma ihtiyacı duydukları görülmektedir. Bu durum, hem Türkiye'nin hem de Türk Cumhuriyetlerinin menfaati ve küreselleşen dünyada bir güç oluşturabilmeleri açısından ekonomik, kültürel ve askerî işbirliği yapmaları ihtiyacını doğurmaktadır (Tekin, 2013: 544).

ABD'nin Türkiye'nin orta Asya bölgesine yönelimini güçlendirici bir rol oynadığı da söylenebilir. ABD, Orta Asya bölgesinde daha etkili olabilmesi için Türk devletini ekonomik ve siyasi olarak desteklemekten çekinmedi. Bağımsızlıklarının başlangıcından bu yana ABD, Türkiye'nin Orta Asya devletleri ile ilişkilerinin olumlu bir girişim olarak gördü ve bu tutumunu sürdürdü. Türk dış politika tercihlerinde 1990'lardan sonra ortaya çıkan köklü değişiminde Türkiye'nin bölgeye yönelik ilgisinin artmasında payı vardı. Uluslararası sistemde ortaya çıkan ve bölgedeki siyasal ve ekonomik durumunun doğrudan etkileyen değişikliklerle birlikte Türkiye dış politika ilkelerini değil ama dış politika tercihlerini yeniden düzenlemek zorunda kaldı. Türkiye'yi dış politika tercihlerini yeniden düzenlemek zorunda bırakan nedenler arasında en önemlileri olarak; Türkiye'nin NATO'daki fonksiyonu ve öneminin yok olmaya başladığı varsayımı; eski Sovyetlerin Jeopolitik sahasında yeni ortaya çıkan istikrarsızlık ve değişkenlik; Sovyet tehdidinin ortadan kalkmış olması ve AB'ne tam üyelik sürecindeki gecikme sayılabilir (Güngörmüş, 2003).

Orta Asya ülkelerinde nüfusun yaklaşık %80-90'ını Müslümanların oluşturması (Kazakistan hariç) dolayısıyla dinsel açıdan homojen bir görünüm sergilemelerine rağmen, etnik anlamda oldukça heterojen bir yapıya sahip olmaları bunlar açısından etnik

sorunları ciddi bir istikrarsızlık unsuru haline getirmektedir. Orta Asya Ülkeleri arasında mevcut potansiyel istikrarsızlık unsurları arasında sınır ve su sorunları önem arz etmektedir. Sınır sorunu genel anlamda, ülkeler arası potansiyel bir çatışmanın tohumlarını atarak birleşmelerini önlemek ve böylece bölgenin daha kolay yönetilmesine imkan sağlamak için Ruslar tarafından keyfi biçimde çizilen sınırlardan kaynaklanmaktadır. Kazakistan ile Özbekistan, Kazakistan ile Kırgızistan ve Kazakistan ile Türkmenistan arasındaki sınır sorunları büyük ölçüde çözümlenmiştir. Bölge ülkeleri arasındaki en önemli sınır sorunu Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında Fergana Vadisinden kaynaklanan sorunlardır. Kırgızistan'ın Fergana vadisinde bulunan Oş eyaletinin sınır bölgesinde Özbekler yaşamaktadır (Arı, 2010: 17-25).

2. Türkiye-Orta Asya Ülkeleri İlişkileri

Bu bölümde Türkiye'nin orta-Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerine yer verilmektedir. Bunun için ülkeler teker teker ele alınmış ve ilk önce o ülkeler hakkında genel bilgiler verilmiş ve daha sonra da Türkiye'nin ilgili ülkelerdeki çeşitli faaliyetleri hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile 2014 yılına kadar olan ilişkilerini kapsamaktadır.

2.1. Kazakistan

Kazaklar 1925 yılına kadar Ruslar ve Avrupalılar tarafından 'Kırgız' ismiyle tanınıyordu. Ayrıca, 'Kırgız' terimi sadece Kazaklar için kullanılmıyordu, terim Batılılar tarafından Sibiry bozkırları ve bu coğrafyada yaşayan Türk kökenli halklar için de kullanılmaktaydı. Rus ve Batılı bilim adamlarının kullandığı bu terminoloji, Türkiye'deki bilim adamlarını da etkilemiştir. Türkiye'de 1931 yılına kadar yayımlanmış çalışmalarda bu çelişki açık olarak görülmektedir (İsakov, 2010: 102).

Kazakistan 2.724.900 km2 ile çok geniş bir ülke olup 17 milyon nüfusa sahip olup 217 milyar dolar GSMH ile Orta Asya devletleri arasında zengin olarak görülen bir devlettir (<http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-kunyesi.tr.mfa>).

Türkiye, Kazakistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkedir. Türkiye ile Kazakistan arasındaki ortak tarihi, kültürel ve manevi bağlar ilişkilerimizin süratle geliştirilmesine temel teşkil etmiştir. Bağımsızlığını kazanmasının ardından Kazakistan ile imzalanan çok sayıda anlaşma ve protokolle çeşitli alanlardaki ilişkilerimizin ve işbirliğimizin esasları düzenlenmiştir. Ülkemiz ile Kazakistan arasındaki siyasi ilişkilerin ulaştığı düzeye paralel olarak Kazakistan ülkemizin bölgedeki en önemli siyasi ve ekonomik ortaklarından biri haline gelmiştir. İkili ticaret hacmimiz 2013 yılında, ihracatımız 1,04 milyar Dolar ve ithalatımız 2,9 milyar Dolar olmak üzere toplam 3,9 milyar Dolara ulaşmıştır. Türk şirketlerinin 1993 yılından bu yana Kazakistan'da yaptıkları yatırımların toplam değeri 2 milyar Dolar civarındadır. Kazakistan'da 500'ün üzerinde Türk-Kazak ortak sermayeli işletme faaliyette olup, %100 Türk sermayeli şirketlerin sayısı 160 civarındadır. Kazakistan'da Türk girişimcilerin özellikle gıda sektörü, ilaç-kimya sanayisi, inşaat, otelcilik ve imalat alanlarında öne çıktıkları görülmektedir. Kazakistan'da müteahhitlik sektöründe Türk şirketlerinin faaliyetleri de gün geçtikçe artmaktadır. Türk inşaat firmalarının Kazakistan'da üstlendiği projelerin toplam değeri 17,5 milyar Dolar civarındadır. Kazak firmalarının da son yıllarda Türkiye'de başta petrol ve turizm sektörlerinde yaptıkları yatırımları 350 milyon Dolar'a ulaşmıştır. (http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_.tr.mfa).

Kazakistan bağımsızlığına kavuşmadan önce 1989 yılında yapılan nüfus sayımına göre ülkedeki 16.464 milyon kişiden yalnızca %39,7'sini Kazaklar oluştururken, %37,8'sini

Rus, %5,8'ini Alman, %5,4'ini ise Ukraynalılar teşkil etmiştir. 2013 verilerine göre toplam nüfus içinde başlıca etnik grupların dağılımı, Kazaklar %65,2, Ruslar %21,8, Özbekler %3, Ukraynalılar %1,8, Uygurlar %1,4, Tatarlar %1,2, Almanlar %1,1, Türkler ise %0,6 oranındadır. Kazakistan'da Kazakların oranı 1989-2013 yılları arasında %39,7'den %65,2'ye kadar artmıştır ve Tatarlar dışındaki diğer Türk halkları da hem sayısal olarak hem de nüfus içindeki oranları itibariyle artış göstermiştir (Demirtepe ve Yılmaz, 2013: 113-114).

Kazakistan'da, Türk müteahhitlerince bugüne kadar toplam 19,3 milyar Dolar değerinde 414 proje üstlenilmiştir. Kazakistan'dan Türkiye'ye gelen uluslararası doğrudan yatırım tutarı 681 milyon Dolar'dır. Ülkemizde Haziran 2015 itibariyle 482 Kazak sermayeli şirket mevcuttur. Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 8. Dönem Toplantısı, Ekonomi Bakanı Sayın Nihat Zeybekci ve Kazakistan Başbakan Yardımcısı ve Sanayi ve Yeni Teknolojiler Bakanı Aset İsekeşev'in eşbaşkanlıklarında 24-26 Nisan 2014 tarihlerinde Astana'da gerçekleştirilmiştir. Türk Eximbank'ın Kazakistan'a açmış olduğu, 56 milyon dolarlık kısmi ticaret finansmanı, 184 milyon dolarlık kısmi yatırım projelerine olmak üzere toplam 240 milyon dolarlık kredinin kullanımları tamamlanmıştır. Türkiye'nin, 2004 yılından bugüne kadar Kazakistan'a yapmış olduğu ikili resmi kalkınma yardımlarının toplam tutarı ise 522 milyon Doları aşmıştır. Türkiye, % 50'nin üzerinde payla Kazak turistler için birinci destinasyon konumundadır. 2013 yılında Kazakistan'dan ülkemize 425 bin ziyaretçi gelmiştir. 2014 yılında ise 438 bin Kazakistan vatandaşı ülkemizi ziyaret etmiştir. Aynı dönemde 74 bin vatandaşımız da Kazakistan'ı ziyaret etmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa>).

Petrol ve petrol ürünleri başta olmak üzere, ihracat gelirlerinin Kazakistan makroekonomisine etkileri oldukça büyüktür.

Birleşmiş Milletler verilerine göre 2012 yılı itibariyle Kazakistan'ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler; toplam ihracatının %40'ı ile AB ülkeleri, %20,5'i ile Çin ve %9,7'si ile Rusya'dır. Kazakistan'ın ithal ettiği başlıca ürünler makine ve taşımacılık ekipmanları, taşıma araçları, bor ve hava taşıma araçlarıdır. Birleşmiş Milletler verilerine göre 2012 yılı itibariyle Kazakistan'ın en fazla ithalat yaptığı ülkeler; toplam ithalatının %40'ı ile AB ülkeleri, %20,5'i ile Çin ve %9,7'si ile Rusya'dır (Demirtepe ve Yılmaz, 2013: 107-108).

Kazak milletvekili Burhanov yaptığı bir konuşmada şunları dile getirmiştir (Burhanov, 2014: 52):

“Geleceğimize, vizyonumuza gelirsek Devlet Başkanı N. Nazarbayev, Kazakistan'ın Türk Dünyasının ayrılmaz bir parçası olduğunu Aralık 2012 tarihinde yaptığı “Kazakistan Stratejisi 2050” Ulusa Sesleniş Konuşmasında özellikle belirtmiştir. Bu bağlamda vurgulamak isterdim ki dünya çapındaki çağdaş küresel süreçlerle ilgili derin analizler, gelecekte bizi zor dönemlerin beklediğini göstermektedir. Bu sadece Kazakistan için değil, başta Türk devletleri de olmak üzere bütün dünya için geçerlidir. Böylesine zor bir ortamda gelecekte bizi bekleyen çözümü zor problemler üzerinde yoğunlaşmalıyız. Özellikle, Başkan Nazarbayev dünyayı bekleyen 10 tehditten bahsetmiştir. Bu tehditleri ortadan kaldırmanın gecikmesi hiç şüphesiz ki sosyal, etnik, dinsel ve diğer çatışmaların ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Aynı zamanda Kazakistan Devlet Başkanı konuşmasında, hiçbir devletin bu tehditlere tek başına karşı koyamayacağını vurgulamıştır. Günümüzde Kuzey Afrika'dan Kuzey-Doğu Asya'ya, Türk Devletleri ve Türk halklarının hudutlarına kadar uzanan bölgede istikrarsızlık yumağının oluştuğuna şahit olmaktadır. Bu, bir kez daha gösteriyor ki günümüz tehditlerine karşı koymak için Türk halkları ve devletlerinin gücünden azami derecede yararlanmalıyız. İlişkilerimizi insani ve

kültürel alanların dışına da taşınmalıyız. Akdeniz'den Kuzey Buz Denizi'ne kadar uzanan 250 milyonluk Türk Dünyası enerji, jeo-strateji, ekonomi, bölgesel güvenlik vb. gibi konulardaki güncel sorunların çözümü için gücünü birleştirebilir ve birleştirmelidir. Ayrıca, “Kazakistan Strateji 2050” Ulusa Sesleniş Konuşmasında dünyanın karşısında duran sorunlarla birlikte kesin çözümleri de dile getirilmiştir. Çözüm yolları: aktif ekonomi ve ticaret diplomasisi, insani ve eğitim- bilim alanlarındaki hızlı uluslararası iş birliği. Kazakistan, 6 Türk Devletinin 4'inin bulunduğu Merkezi Asya bölgesindeki güvenlik ve istikrarın korunmasındaki sorumluluğunun bilincindedir. Bunun yanı sıra kardeş Türkiye ve Azerbaycan'ın, aynı şekilde Türk ailesinden Tataristan, Başkurdistan ve Yakutistan'ın vb. sürece aktif katılımlarının, Merkezi Asya'daki istikrarsızlık ve çatışma çözümünde en iyi katkıyı yapacakları kanaatindeyiz”.

2.2. Özbekistan

Özbekistan, tarihi ve kültürel birikimi, stratejik konumu, doğal kaynakları ve Orta Asya nüfusunun yarısını oluşturan yaklaşık 30 milyonluk nüfusu ile bölgesel barış ve istikrar için kilit konumdadır. Özbekistan Orta Asya'nın yüzölçümü 447.400 km² ve GSMH 60 milyar dolar olarak büyük ülkesidir. Özbekistan'ı içermeyen bir Orta Asya politikasının kapsayıcı olması beklenmemelidir (<http://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-kunyesi.tr.mfa>).

Orta Asya'nın stratejik merkezinde yer alan Özbekistan, Orta Asya ve Avrasya bölgesini denetim altına almak isteyen güçlerin öncelikle kontrol etmeleri gereken önemli bir bölge özelliğini taşımaktadır. Özbekistan, nüfusu ile bölgedeki diğer devletlerin toplamından daha yüksek bir nüfusa sahiptir. Ayrıca, çevre ülkelerde de toplam 3,5 milyon civarında Özbek nüfusunun bulunması bölgedeki demografik üstünlüğünü pekiştirmektedir. Bu demografik üstünlük, Özbekistan'ın

bölgesel liderlik iddialarının da en başta gelen dayanaklardan birini oluşturmaktadır. Özbekistan, Orta Asya'daki tüm devletler ile ortak sınırları bulunan tek ülkedir. Aynı zamanda Avrasya'da ana ulaşım güzergâhlarının düğüm noktasında bulunmaktadır.

Özbekistan'ın tarihine bakıldığında, Cengiz Han'ın torunlarından Batu Han tarafından kurulan Altun-Orda Hanlığının başına 9. olarak Öz-bek Han geçmişti. Bu şekilde oluşan Özbekistan, güneyde 1852 yılında Türkistan'ın istilası ile birlikte Rus Çarlık ordularının hedefi haline gelmiştir. 1885-1910 yılları arasında da devam eden savaşlar sırasında Ruslar tamamıyla Özbekistan'ı işgal-leri altına aldılar. 1916 yılında Türkistan'da Ruslar'a karşı büyük ayaklanma gerçekleşti, bu ayaklanmanın sonucunda 673 bin Türk hayatını kaybetmiş, 168 bin Türk Sibiry'a sürülmüş, 300 bin Türk de yakındaki Doğu Türkistan'a kaçmak zorunda kalmıştır. 1917 Komünist ihtilalinden sonra Rusya'da rejim değişmekle birlikte, Türkler için çok bir şey değişmemiş; Ruslar, 1918 yılında Türkistan Otonom Sovyet Cumhuriyetini kurduklarını ilan etmişler, 1919 yılında da Rus General Frunze Kumandası altında buralara hücumla başlamışlardır. Osmanlı kumandanlarından Enver Paşa'nın buralara gelip, Ruslar'la savaşması da kısmi başarılar sağlamakla birlikte neticeye ulaşamamış, 1924 yılında Ruslar bu topraklarda tam hâkimiyet kurmuşlardır (Akdiş, 2015).

Türkiye'nin, Özbekistan ile ilişki kurması da oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un Aralık 1991'de Türkiye'ye yapmış olduğu resmi ziyaret, ikili ilişkilerin başlangıcında önemli bir yere sahiptir. Kardeşlik duygusu içinde kurulan ilk ilişkiler zamanla yerini karşılıklı dayanışma ve iş birliğine bırakmıştır. Siyasi alanda Türkiye'ye duyulan bu güven ekonomik alanda da kendini göstermiştir. Nitekim Kerimov; "Özbekistan: Bağımsız ve

İlerlemenin Yolu" adlı kitabında serbest piyasa ekonomisine geçişte Türkiye'nin önemine dikkat çekmekte ve "Türkiye'nin ekonomik reformları yürürlüğe koyma konusundaki deneyimleri bizim için son derece ilginçtir" demektedir. Kerimov, bu görüşlerini 1991 yılında Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret sırasında da tekrarlayarak, serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinde kendilerine Türkiye'yi örnek aldıklarını belirtmiştir. Ne var ki; Kerimov'un muhalifi Muhammet Salih'in Türkiye'ye gelerek faaliyetlerine burada devam etmesi, iki ülke arasında kurulmuş bulunan iyi ilişkileri zedelemiştir. Özbekistan Hükûmeti bu olayı gerekçe göstererek Ankara büyükelçisini geri çağır-mıştır. Yine Kerimov'un Türkiye'de öğrenim gören tüm Özbek öğrencileri geri çağırması ve Özbekistan'daki tüm Türk okullarını kapatmasıyla Ankara'nın bölge politikası başka bir darbe yemiş oldu. Ülkeler arasında siyasi alanda yaşanan bu soğukluk ekonomik ve ticari ilişkiler alanında da kendini hissettirmiştir (Erdoğan ve Çolakoğlu, 2015: 706).

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Özbekistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuş, 4 Mart 1992 tarihinde ise iki ülke arasında diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir. İlişkilerin hukuki temelini oluşturmak amacıyla bu ülke ile 90'ın üzerinde ikili anlaşma ve protokol imzalanmış, karşılıklı çok sayıda üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir. Özbekistan'la ikili ticaret hacmimiz, 2013 yılında 1,379 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Hâlihazırda ülkede, başta tekstil, taahhüt, gıda, otelcilik, inşaat malzemeleri ve plastik, ilaç ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren, 100'ü temsilcilik üzere toplam 700 kadar Türk sermayeli firma bulunmaktadır. Ülkemizde ise Özbek sermayeli 114 firma bulunmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>).

Özbekistan'da tekstil sanayi ve müteahhitlik başta olmak üzere çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 520 kadar Türk sermayeli

firma bulunmaktadır ve bu firmalar yaklaşık 50.000 kişilik istihdam sağlamaktadır. Türk şirketlerinin Özbekistan'daki yatırım tutarı, 1 milyar Dolar civarındadır. Ülkemizde ise Özbek sermayeli 114 firma bulunmaktadır. Özbekistan'da bugüne kadar TİKA tarafından ekonomik, ticari, teknik, eğitim, sosyal ve kültürel işbirliği alanlarında çok sayıda program ve proje gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin, 2004 yılından bugüne kadar Özbekistan'a yapmış olduğu resmi kalkınma yardımlarının toplam tutarı 75 milyon dolardır. Türkiye, Özbek turistlerin en fazla tercih ettiği destinasyonların başında gelmektedir. Son üç yılda ülkemizi ziyaret eden Özbekistan vatandaşlarının sayısında yıllık %20 oranında artış kaydedilmiştir. 2013 yılında Özbekistan'dan ülkemize gelen ziyaretçi sayısı 130 bin civarındayken 2014'te Özbek turist sayısı 143 bine yükselmiştir. Aynı dönemde 13 bin vatandaşımız Özbekistan'ı ziyaret etmiştir

(<http://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa>).

Özbekistan çok zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Altın, doğalgaz, alüminyum, tungsten, kömür, mermer yatakları ön sıradadır. 1991 verilerine göre yılda 41 milyar m³ doğalgaz üretilmektedir. Özbekistan, yıllık 80 ton altın üretimiyle dünya sıralamasında üst sıralarda yer almaktadır. Bakır rezervleri 800 milyon ton olarak varsayılmaktadır. Kömür üretimi yıllık 6 milyon tondur (Türkmen, 2008: 47).

Son yıllarda Özbekistan Cumhuriyeti'nin dünya altın üretimindeki payı %3'ü geçmiştir. Üretim 1992'ye kıyasla 1.4 kat artış göstermiştir. Bunun sonucu olarak Özbekistan, altın üretiminde dünyada 9.sıradadır ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında 2. Sıradadır (Pınazarov ve Movlanov, 2012: 197).

İkili ilişkilerdeki durgunluğun aşılması büyük oranda Cumhurbaşkanı Kerimov'un ülkemize yönelik güvensizliğinin değişmesine

bağlı kalmaktadır. Ekonomik ilişkiler kendi mecrasında ilerlemektedir. Askeri ilişkilerimiz ile kültür, eğitim alanlarındaki ilişkilerimiz siyasi ilişkilerden etkilenmiştir. Ancak, Özbek halkının Türkiye'ye sempatisi devam etmektedir. Özbekistan'a sorunların aşılması ve diyalog kanallarının açık olduğu mesajı verilmeye devam edilmektedir.

Bütün bu durumların yanı sıra, Özbekistan bağımsızlık sonrası kendi ulusal kimliğini oluştururken Türkiye'yi bir rakip olarak algılamış, ayrıca Türkiye'nin savunduğu batı tarzı demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine çok sıcak bakmamıştır. Yine Taşkent, Buhara, Semerkant gibi tarihi şehirleri bünyesinde barındırmakla, kendisini Orta Asya Türk Uygarlığının "gerçek" ardılı yâda mirasçısı gibi görme eğilimine girmiştir. Özbekistan'da bazı dini grupların Türkiye kökenli tarikatlardan destek gördüğü yolundaki kanı da, Özbek otoritelerinin Türkiye'ye şüphe ile yaklaşmalarına neden olmuştur. İki ülke arası ilişkilerde somut sorunlar da yaşanmıştır. Özellikle devlet başkanlığı seçimlerinde Kerimov'a rakip olan Muhammed Salih ve bazı Özbek muhaliflere Türkiye'nin sığınma hakkı tanınması, Özbek yönetiminin şiddetli tepkisine neden olmuştur. Hatta bu yüzden 1994 yılı yazında Özbek hükümeti büyükelçisini geri çağırarak, ülkedeki Türk okulların çoğunu kapatmış, Türkiye'de okuyan öğrencilerinin büyük bir kısmını geri çekmiştir. Buna karşın Türkiye de Özbek hükümetini muhalefeti bastırmakla suçlamıştır (Arı, 2010:429).

2.3. Kırgızistan

Rusların Kırgızistan'a ilk göçleri daha 1867-1897 yılları arasında olmuştur. Çarlık Hükümeti'nin ana hedefi, yeni ele geçirilen toprakları siyasi ve askerî açıdan merkeze bağlamak olmuştur. Rus Hükümeti buraya yerleşen Rus köylülerine imtiyazlar tanıyacağını ilan etmiştir.⁵⁰ Göçlerin ikinci dalgası ise II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Rusya ve Ukrayna'daki birçok sanayi müessesesi

Kırgızistan'a nakledilmiştir. Gelen fabrika işçileri ise savaş sonrası da burada kalmışlardır. Bununla birlikte, daha SCCB yıkılmadan önce, 1989 yılında, Kırgızistan Parlamentosu Kırgızca'yı tek resmî dil olarak kabul etmiştir. Resmî dil ile ilgili tartışmalar ülkede milliyetçiliği de artırmıştır. SSCB'nin yıkılışıyla yeni bir tarih bakışının ortaya çıkması, milliyetçi akımların artışı, Rusya'nın emperyalist politika izlemekle suçlanması gibi hususlar, Kırgızistan'daki Rusları rahatsız etmiş ve onları göçe zorlamıştır. 1991 yılından itibaren Kırgızistan, Tacikistan'dan sonra, Orta Asya ülkeleri arasında en fazla Rus nüfusu kaybeden ülke olmuştur. Ancak 1995 yılından sonra Kırgızistan, Rusların ülkeyi terk etmesinin ülkeyi sadece ekonomik açıdan değil, siyasi açıdan da olumsuz sonuçlar doğuracağını ve ülke içindeki Rusların hakkını korumadan, Rusya'nın yardımını kazanmanın mümkün olmayacağını anlamıştır. Kırgızistan'ı Rusya yanlısı politika izlemeye iten nedenlerden biri de, diğer ülkelerin Kırgızistan'a yaptığı ekonomik yardımların çok düşük düzeyde olmasıdır. Bundan dolayı Kırgızistan bir taraftan Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, diğer taraftan da ülke içindeki Ruslar üzerindeki baskıyı azaltmıştır (Kamalov, 2011: 56).

Kırgızistan'ın nüfusu yaklaşık 6 milyon kişidir ve yüzölçümü 199.951 km² olup GSYİH 2013 yılı itibariyle 7 milyar dolardır. Nüfusun % 72,4 Kırgız, % 14,4 Özbek ve % 6,6sını Ruslar oluşturmaktadır. (<http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-kunyesi.tr.mfa>).

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuş ve ülkelerimiz arasında diplomatik ilişkiler 29 Ocak 1992 tarihinde tesis edilmiştir. 1992 yılı içerisinde karşılıklı olarak Bıшкеk ve Ankara'da Büyükelçilikler açılmıştır. Ülkemiz ile Kırgız Cumhuriyeti arasında eğitim, kültür, ticaret ve ekonomik işbirliği, ulaştırma, iletişim ve askeri alanda 100'ü aşkın çeşitli anlaşma ve

işbirliği belgesi imzalanmıştır. İki ülke Cumhurbaşkanı tarafından 1997 yılında imzalanan "Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" ile 1999 yılında yayımlanan "Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla" bildirisine dostane ve kardeşçe ilişkilerimizin temelini oluşturan belgelerdir (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>).

Sovyetler Birliği dağıldığında Kırgızistan'ın sanayi sektörü gelişmiş durumdaydı. Makine sanayii, araba, elektronik hesap makineleri, tezgâhlar, presetasnıfçı makineler, elektrikli motorlar, elektrik lambaları üretiyordu. Civa, antimon, altın, kömür, diğer madenler ve petrol yatakları işletilmiş, büyük hidroenerji sistemi kullanılmıştır. Yapı endüstrisi, yapı gereçleri, mobilya, kumaş, konfeksiyon olarak tekstil ürünleri, ayakkabı üretilip piyasaya sürülürdü. Büyük ölçüde tarıma dayalı ekonomik yapıya sahip bulunan Kırgızistan'da sanayi, özellikle hafif sanayi ve mikroelektronik alanlarında gelişmiştir. Başlıca sanayi kolları metalurji, petrol, doğalgaz, elektronik, demirdışı metaller, elektrik motorları, gıda prosesi, konservecilik, deri ürünleri, ceviz mobilya, kömür madenciliği, konserve et ve şeker rafineleri alanlarında yoğunlaşmıştır. Ekonominin temel öğeleri olarak inşaat, ulaştırma, haberleşme ve ticaret de önemli yer tutmaktadır (Kalambekova, 1996: 8).

Bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren diğer Orta Asya devletleri gibi Başkanlık sistemi ile yönetilmiş olan Kırgızistan'da, Nisan 2010'da başlayan halk hareketiyle Cumhurbaşkanı Bakiyev görevden uzaklaştırılmış ve muhalefet lideri Roza Otunbayeva öncülüğünde yeni bir anayasa hazırlanmasını ve parlamenter sisteme geçilmesini öngören bir siyasi geçiş süreci başlatılmıştır. Nitekim 7 Haziran 2010 tarihinde kabul edilen yeni anayasa ile parlamenter sisteme geçilmiştir. Siyasi geçiş süreci çerçevesinde 30 Ekim 2011 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini % 62,52 oy oranı ile ilk turda Başbakan Almaz-

bek Atambayev kazanmış ve 1 Aralık 2011 tarihinde düzenlenen, Sayın Cumhurbaşkanımızın da iştirak ettiği devir-teslim töreniyle Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiştir. Böylece Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı makamının demokratik seçimle el değiştirdiği ilk ve tek Orta Asya Cumhuriyeti olmuştur (<http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>).

Çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 300 civarında Türk sermayeli firma 304 milyon Dolarlık sermayeleri ile Kırgız ekonomisine büyük katkı vermekte olup, sayıları 5.000'i aşan Kırgız vatandaşına istihdam sağlamaktadır. Öte yandan, ülkemizde 2015 Haziran ayı itibariyle 149 Kırgız sermayesine sahip şirket faaliyet göstermektedir. Türk müteahhitlik firmaları Kırgızistan'da şimdiye kadar 689 milyon dolar değerinde 65 proje üstlenmişlerdir. 25-27 Aralık 2014 tarihlerinde Bişkek'te Türkiye-Kırgızistan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 8. Dönem Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Kırgızistan ile aramızdaki Kara Ulaştırması Karma Komisyonu'nun (KUKK) son toplantısı 2-3 Aralık 2014 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. "Türkiye ile Kırgızistan Arasında Sağlık ve Tıp Bilimleri Alanlarında İşbirliğine Dair Anlaşma" kapsamında 25 Temmuz- 02 Ağustos 2015 tarihlerinde Bişkek'te düzenlenen I. Kırgızistan-Türkiye Ortak Sağlık Haftası sırasında Türk hekimleri 623 hastayı muayene etmiş, 92 hastanın ameliyatını gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin, 2004 yılından bugüne kadar Kırgızistan'a ekonomik/ticari, sağlık, eğitim, sosyal ve kültürel işbirliği programlar bağlamında yapmış olduğu resmi ikili kalkınma yardımlarının toplam tutarı ise 855 milyon Dolar'dır. 2014 yılında 82 bin Kırgız ülkemizi ziyaret etmiştir. Aynı dönemde 37 bin vatandaşımız da Kırgızistan'ı ziyaret etmiştir

(<http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>).

2.4. Tacikistan

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Tacikistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. 29 Ocak 1992 tarihinde iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Büyükelçiliğimiz 4 Ağustos 1992 tarihinde, Tacikistan'ın Ankara Büyükelçiliği ise 16 Ekim 1995 tarihinde açılmıştır. Büyükelçiliğimiz, Tacikistan'da 1992-1997 yıllarında yaşanan iç savaş sırasında da görevine devam etmiştir. SSCB'nin dağılmasını müteakip ülkemizin Orta Asya Cumhuriyetleriyle gelişen ilişkileri kapsamında değerlendirilmiş olan Tacikistan'la ikili ilişkilerimize dostluk ve işbirliği hâkimdir. Türkiye ile Tacikistan arasında her alandaki işbirliğinin daha da ilerletilmesine yönelik güçlü bir irade her iki tarafta da mevcuttur. Başta Mevlana Celaleddin-i Rumi olmak üzere büyük düşünürler ve değerli evrensel şahsiyetlerden güç alan bir kültürün mirasını paylaştığımız Tacikistan ile özel bir yakınlığımız bulunmaktadır. Halklarımız arasındaki tarihi ve kültürel bağlar ile karşılıklı samimi hislerimiz ilişkilerimizin temelini oluşturmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-tacikistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>).

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Tacikistan'da 1992-1997 yılları arasında trajik bir iç savaş yaşanmıştır. Çatışma ortamı, 1994 yılında Rusya Federasyonu (RF), İran ve diğer bölge ülkelerinin de katılımıyla BM gözetiminde başlatılan barış görüşmelerine ve ateşkes uzlaşmalarına rağmen 1997 yılına kadar devam etmiş, nihayetinde 27 Haziran 1997 tarihinde Moskova'da "Tacikler Arası Genel Barış Anlaşması" imzalanmıştır. 6 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe giren Tacikistan Anayasası'nda Tacikistan demokratik ve laik bir hukuk devleti olarak tanımlanmaktadır. Ülke Başkanlık sistemi ile yönetilmektedir (<http://www.mfa.gov.tr/tacikistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>).

Türkiye-Tacikistan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 7. Dönem Toplantısı 19-23

Nisan 2009 tarihlerinde Duşanbe’de, 8. Dönem Toplantısı ise 29-30 Kasım 2012 tarihlerinde Ankara’da tertiplenmiştir. Tacikistan’daki doğrudan Türk yatırımları 50 milyon Dolara ulaşmıştır. Tacikistan’da 35 Türk sermayeli firma bulunmaktadır. Ülkemizde ise 1,1 milyon Dolar tutarında kayıtlı 9 Tacik sermayeli firma faaliyet göstermektedir. Türkiye Mühendislikler Birliği verilerine göre, Türk mühendislik firmaları Tacikistan’da bugüne kadar 545 milyon ABD Doları değerinde 36 proje üstlenmişlerdir. Tacikistan’a ikili planda şimdiye kadar Türk Eximbank kredisi, TİKA (48 milyon Dolar) ve diğer kuruluşlarımızın yardımları dahil, toplamda yaklaşık 90 milyon Dolar tutarında mali destek ve karşılıksız yardımda bulunulmuştur. TİKA tarafından Tacikistan’da 2014 yılında toplam 700.000 Doları aşan tutarda 21 proje gerçekleştirilmiştir. Tacikistan’dan 2013 yılında ülkemize gelen ziyaretçi sayısı 27 bindir. 2014 yılında ülkemize gelen Tacikistan vatandaşının sayısı ise 35 bindir. Aynı dönemde 14 bin vatandaşımız Tacikistan’ı ziyaret etmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/tacikistan-ekonomisi.tr.mfa>).

Rusya ile stratejik ilişki içinde olan ve son dönemde Çin’in ve İran’ın giderek artan ilgisini çeken Tacikistan, Türkiye’yi bu ülkelere karşı dengeleyici bir unsur olarak görmektedir. Türkiye Tacik makamlarınca “büyük ülke” olarak görülmekte; diğer Orta Asya cumhuriyetlerine yönelik ilgimiz ve ilişkilerimizin yoğunluğu/çeşitliliği göz önüne alındığında, üst düzey Tacik yönetiminde Türkiye tarafından ihmal edildiklerine dair bir anlayış bulunmaktadır. Ortak kültürel yakınlığın dil farkını kapatacağını vurgulamaktadır.

2.5. Türkmenistan

Türkmenistan, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından 27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmış, bilahare “Türkmenbaşı” soyadını alan Saparmurat Niyazov, Devlet Başkanlığını üstlenmiştir. Bağımsızlığının ilk yıllarında yaşanan önemli bir gelişme, 12

Aralık 1995 tarihinde BM Genel Kurulunda alınan bir kararla Türkmenistan’a “Daimi Tarafsız Ülke” statüsünün tanınması olmuştur. Türkmenistan’da tarafsızlık, devletin en önemli ilkelerinden biri olarak kabul edilmekte, dış politika bu statü temelinde belirlenmektedir. Bu nedenle Türkmenistan, güvenlik ve askeri nitelikli ittifaklara katılmamakta, topraklarında yabancı askeri üsler kurulmasına veya topraklarının yabancı askeri güçler tarafından kullanılmasına izin vermemekte, tarafsızlık statüsünü zedeleyeceğini düşündüğü politikalarından kaçınmaktadır. Türkmenbaşı’nın 21 Aralık 2006 tarihinde hayatını kaybetmesinin ardından, dönemin en kıdemli Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı Gurbangulu Berdimuhamedov, 11 Şubat 2007 tarihinde yapılan seçimlerle Türkmenistan’ın ikinci Devlet Başkanı seçilmiştir. Türkmenistan’da son seçimler ise 12 Şubat 2012 tarihinde düzenlenmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/turkmenistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>).

Türkiye, Türkmenistan’ın bağımsızlığını ilk tanıyan ve Aşkabat’ta ilk Büyükelçilik açan ülkedir. Ülkemiz, Türkmenistan’ın tarafsızlık statüsüne destek vermektedir. Ortak tarihi, dili, dini ve kültürü paylaşan iki kardeş ülke ve halk arasında, “Bir Millet, İki Devlet” temelinde dengeli, karşılıklı saygı ve işbirliğine dayalı özel ilişkiler bulunmaktadır. İki ülke arasındaki işbirliği dış politika, ticaret ve ekonomi, kültür ve eğitim başta olmak üzere her alanda olumlu bir seyir izlemektedir. Türkiye-Türkmenistan ilişkileri, 2007 yılından sonra yeni bir ivme kazanarak hızla gelişmeye devam etmiş, yoğun bir üst düzey ziyaret trafiği yaşanmıştır. 2007 yılından bu yana, Sayın Cumhurbaşkanımız altı, Sayın Başbakanımız üç kez Türkmenistan’a gitmiş, Türkmenistan Devlet Başkanı Berdimuhamedov ise ikisi 2012 yılı içinde olmak üzere beş kez ülkemizi ziyaret etmiştir. En son, Sayın Cumhurbaşkanımız, 26-27 Nisan 2014 tarihlerinde Türkmenistan’a bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Türkiye ve

Türkmenistan arasındaki ticaret hacmi de hızla artmaktadır. 2012 yılında yaklaşık 1,8 milyar Dolar olan ikili ticaret hacmimiz, 2013 yılında 2,614 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Türk işadamları, bağımsızlığın kazanıldığı ilk günlerden bu yana, Türkmenistan'ın kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Türkmenistan'da 600 civarında Türk firması kayıtlıdır. Türkmenistan, son yıllarda Türk müteahhitlik firmalarının Orta Asya'da en çok proje üstlendikleri ülke konumuna gelmiştir. Türkmenistan'ın bağımsızlığından bugüne kadar Türk müteahhitlik firmalarınca üstlenilen proje sayısı 1400'ün üzerinde olup, toplam proje tutarı 40,8 milyar ABD Dolarıdır. Türk firmalarının inşaat sektörü haricinde yoğun faaliyet gösterdikleri bir başka alan da tekstil sektörüdür (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>).

Türkmenistan'da faaliyet gösteren müteahhitlik firmalarımız 2012 yılında 4,9 milyar Dolar, 2013 yılında ise 10,6 milyar Dolar değerinde proje üstlenmişlerdir. Türkmenistan'da bugüne kadar Türk müteahhitlik firmalarınca üstlenilen proje sayısı 1400'ün üzerinde olup, toplam proje tutarı 47 milyar Dolarıdır. 600'den fazla Türk şirketinin kayıtlı olduğu Türkmenistan'da başta müteahhitlik hizmetleri olmak üzere, enerji, tekstil, altyapı gibi alanlarda firmalarımızca muhtelif projeler gerçekleştirilmektedir. Türkmenistan'daki toplam Türk yatırımı 413 milyon dolardır. Ülkemizde 210 adet Türkmen sermayesine sahip şirket faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin, 2004 yılından bugüne kadar Türkmenistan'a yapmış olduğu ikili resmi kalkınma yardımlarının toplam tutarı ise yaklaşık 166 milyon dolardır. 2013 yılında ülkemize gelen Türkmen ziyaretçi sayısı 150 bin civarındayken 2014 yılında bu sayı %20'lik bir artışla 180 bine yükselmiştir. Aynı dönemde 50 binden fazla vatandaşımız da Türkmenistan'ı ziyaret etmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/turkmenistan-ekonomisi.tr.mfa>).

3. Türkiye'nin Orta Asya Ülkeleri İle Olan İlişkilerine Dair Stratejik Değerlendirmeler

Bu makale Türkiye'nin kardeş ülkeler ile olan ilişkilerini 2014 yılına kadar olan kısımlarını içermektedir. Bu yıldan sonraki gelişmeler ise başka bir makalenin konusunu teşkil edecektir.

Orta Asya Cumhuriyetlerinde demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları alanlarında atılacak adımların, bu ülkelerin uluslararası toplumla bütünleşme süreçlerine, istikrar ve güvenliklerine de olumlu katkı sağlayacağını düşünmekte olan Türkiye, bu yöndeki çalışmaları teşvik etmektedir.

Bu düşüncelerle Türkiye, uluslararası devletler topluluğunun mümtaz birer üyesi olmaları ve uluslararası ekonomiye entegrasyonu sağlayabilmeleri için Türk devletlerine gerekli destek ve yardımları sağlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, bu devletlerin Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası örgütlere üye olmaları konusunda gereken desteği vermiştir. Türkiye ayrıca, bu devletlerin NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) programında Orta Üye ülkeler olmaları yönünde de olumlu bir rol oynamıştır.

Türkiye-Orta Asya ilişkileri gelecekte; Orta Asya Cumhuriyetlerinin demokratik bir yönetim içinde insan haklarına saygılı, hukukun üstünlüğüne inanan, serbest piyasa ekonomisini benimsemiş devletler olarak, ortak yararlar çerçevesinde Türkiye'yi model almaları, Türkiye ile ve birbirleri ile sıkı bir işbirliği içerisinde öncelikle kültürel ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmeleri, bu ilişkileri eğitim, güvenlik ve zamanla da diğer alanlara yaymaları şeklinde olmalıdır.

Orta Asya Cumhuriyetleri ile Rusya arasındaki ekonomik bağımlılık çok yüksek düzeyde olduğundan Rusya'nın bu devletlere güven veren ve onları dikkate alan bir

politika uygulaması durumunda, bölgede etkinliğini artırabilecek ve Türkiye'nin bölge ile ilişkilerinin gelişmesine engel olabilecektir. Aksine, Türkiye'nin Orta Asya ile yakın ve sıcak ilişkiler geliştirmesi, Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ilişkilerini olumsuz yönde etkileyecektir. Türkiye her iki taraf için de bir risk ve tehdide yol açmayacak bir politika uygulamak durumundadır. Bu durumda Türkiye, "Büyük Türk Dünyası" veya "Türk Birliği" gibi bazı çevrelerde endişe ve korku oluşturan düşünceleri yüksek sesle telaffuz etmeden daha barışçı, insanlı ve demokratik yaklaşımlar içinde hareket etmektedir.

Türkiye'nin gelecekte Orta Asya'da izleyeceği yöntem, çağdaş ve küreselleşen dünyada belirgin bir şekilde ortaya çıkmakta olup, uygulanacak politika ve geliştirilecek stratejiler, olayları ekonomik çıkar boyutlarıyla görüp, geçmişten gelen tarihi ve kültürel işbirliği çerçevesinde ele almak şeklinde olacaktır.

Türk Cumhuriyetlerinin en önemli potansiyele sahip oldukları enerji alanındaki ilişkilerimiz ise büyük ölçüde uluslararası konsorsiyumlar tarafında petrol ve doğal gaz alanında yürütülen projelerdeki paylarımız ve münferit olarak ülkemize tahsis edilen bazı sahalar ile sınırlı kalmıştır. Enerji alanında Orta Asya petrolü ve doğalgazı başta olmak üzere diğer kaynakların Türkiye üzerinden (Türkistan-Bakü-Ceyhan, Hazar Geçişli Boru Hattı vb.) pazarlanması için gerekli projelerin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu konu Türk dünyasının geleceği için hayati öneme sahiptir. Rusya Federasyonu'nun Avrupa için özellikle halen devam eden Ukrayna olayında doğal gazsız kalma riski ve vanaların Rusya Federasyonu'nun kontrolünde olmasının vermiş olduğu endişe ve kaygılardan da istifade ile alternatif enerji güzergâhlarının tekrar gündeme getirilmesi Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için değerlendirilmesi gereken bir politika avantajı ola-

bilir. Bu fırsattan istifade ile Orta Asya enerji kaynaklarının Kafkasya Enerji (Azerbaycan) kaynakları ile birlikte Gürcistan üzerinden veya alternatif diğer güzergâhlardan Avrupa'ya aktarılmasının Türk dünyası için gelecekte birlik ve gelişmelerinin önünü açacak bir büyük proje olabilir. Bu konuda, Stratejistlerin ve Politikacıların ileri görüşlülüğüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye'nin diğer Türk devletlerine yönelik politikaları, bu devletlerin ağır ekonomik sorunlarını aşabilmelerine ve demokrasiye ve pazar ekonomisin geçişlerine destek vermeyi amaçlamaktadır. Bu politikaları doğrultusunda Türkiye, imkânları dâhilinde, Türk devletlerinin ekonomilerini güçlendirme yönündeki çabaları cesaretlendirmiş ve desteklemiş, bu devletlerin demokratik ve çoğulcu toplumlar oluşturmaları yönünde süregelen gayretlerine de katkılarda bulunmuştur.

Ancak, Türkiye'nin özellikle 1980'li yıllardan itibaren uygulamaya koyduğu yeni ekonomik politikalar sayesinde bugün vardığımız küçümsemeyecek ekonomik güç, deneyim ve bilgi birikimi ile Orta Asya Cumhuriyetlerinin sahip oldukları geniş ekonomik potansiyel ve işgücü arzı birlikte değerlendirildiğinde, ticari ve ekonomik ilişkilerimizde varılan noktanın beklentilerimizin ve olması gerekenin çok altında gerçekleştiği görülmektedir.

Orta Asya Cumhuriyetleri ile ticari ve ekonomik ilişkilerimizin arzulan düzeyin altında kalmasına yol açan nedenler, hem Türkiye'den hem de bu ülkelerden kaynaklanmaktadır. Ekonomik ilişkiler alanında istenen düzeye gelinememiş olmasının temel sebebi, finansman temininde karşılaşılan güçlüklerdir. Bugün bölge ülkelerindeki yatırımlara göz attığımızda, büyük ölçekli projelerin, finansmanlarını da beraberinde getiren Batılı, ABD'li ve Uzakdoğulu firmalar tarafından üstlenildiği, Türk firmaların ise bölge insanına yakınlık avantajını kullanarak

çoğunlukla söz konusu yabancı firmalarla ortaklık kurma ya da taşeronluklarını üstlenme şeklinde olduğunu görmekteyiz.

Türkiye'nin izlemek zorunda kaldığı temkinli politikanın bir başka yüzü de, Bush döneminde Orta Asya'ya ortak yatırımlar öneren ve Türkiye'nin ekonomik güçlüklerini bilen Amerika'nın yeni yönetiminin Orta Asya'da Türkiye ile ortak yatırımlara önem vermemesi, kendi içine dönük yarı yalnızlıkçı bir politika izlemesi ve kendi başına yatırımlara girişmesidir.

Ülkemiz açısından her alanda büyük önem arz eden Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkilerimizin gerçekçi ve somut temeller üzerinde geliştirilmesi amacıyla kalıcı ve tutarlı bir ekonomi politikası tespit edilmesi gerekli ve zorunlu hale gelmiştir. Türkiye, Orta Asya Cumhuriyetleri ile birlikte uluslararası platformlarda ortak çıkarların temsil edildiği bir işbirliği ortamı oluşturma gayretlerini sürdürmelidir.

Yaşanan bir takım sorunlar nedeniyle, ne yazık ki, "ekonomik alanda ve enerjide sağlanan ilerleme siyasi alana istenildiği ölçüde yansımamıştır. Bunda Türkiye'nin olduğu kadar Türk cumhuriyetlerinin de sorumlulukları vardır. Örneğin Özbekistan sadece Türkiye ile ilişkilerinde değil diğer Türk cumhuriyetleri ile ilişkilerinde de ciddi sorunlar yaşamakta olan bir ülkedir. Aynı şekilde Kırgızistan'ın iç karışıklıkları dış ilişkilerine de olumsuz yönde etki yapmaktadır. Bölge ülkelerinin henüz siyasi olgunlaşma sürecini tamamlamamış olması, çoğu kez tek lider yönetimlerinin bulunması Türkiye ile ilişkilerde de kendine özgü sorunlara yol açmaktadır. Tüm bunlara rağmen Türkiye bölgeye ilişkin sorumluluklarını ihmal edemez. Bundan sonraki dönemde daha planlı, daha istikrarlı ve daha çok hedef-odaklı politikaların izlenmesi gerekmektedir. Türkiye ile diğer beş Türk Cumhuriyeti uluslararası siyasi sistemde birlikte ve koordineli hareket

etmelidir. Aksi halde gelişen süreçte Türkiye'nin ve diğer Türk Cumhuriyetlerinin kayıpları çok büyük olacaktır: "Türk Devletleri'nin tamamını bir araya getirerek, bir AB veya Arap Birliği örneğinde olduğu gibi ekonomik ilişkileri geliştirmekle başlayan anlaşmalar yapmaları, ekonomik ilişkilerde birbirlerine destek olmaları, siyasal anlamda BM örneği, Uluslararası Olimpiyat Komitesi veya Futbol Federasyonları veya çok çeşitli uluslararası ekonomik kuruluşta birbirlerine destek olmaları, tek alfabeyle gerçekleştirip, Türk Radyo-Televizyon Yayın Birliği'ni kurmaları, ulaştırma sistemlerini müştereken geliştirmeleri, enerji üretim ve naklinde emperyalist ülkeler tarafından yapılan istismara karşı koymaları, herhangi bir Türk Cumhuriyeti'ne karşı yapılmış bir askeri müdahaleye uluslararası örgütler nezdinde beraberce karşı koyp, hatta birbirlerine askeri anlamda da yardım etmeleri elzemdir (Yüksel, 2010).

Küreselleşen ekonomi ile birlikte işletmeler ulusal pazarlardan daha çok uluslararası pazarlara üretim yapmaya yönelmişlerdir. KOBİ'ler esnek yapıları dolayısıyla farklılaşan pazarlardaki farklı talepleri karşılayabilmekte aynı zamanda yeni ve buluşçu ekonomik faaliyet alanları doğurabilmektedirler. KOBİ'ler yeni üretim yöntem ve tekniklerine, yeni pazarlama stratejilerine uyum sağlayabilecek esneklik ve yenilik niteliğine sahiptirler. Süreçte yenilik oluşturma ve bir işletmenin başarısında kritik önem taşıyan kaynakların bir çoğu doğrudan kontrol edilen alanın dışındadır ve diğer işletmelerle işbirliğini gerektirir. Türk Cumhuriyetlerinin kalkınması, birbiri ile entegrasyonunun hızlandırılması ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi genel olarak sanayileşme sürecinin itici gücü olan KOBİ'lere bağlıdır. Bu da Türk Cumhuriyetleri arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesinde KOBİ'lerin rolünü ortaya koymaktadır (Beşirov, 2011: 365).

Orta Asya Cumhuriyetlerinde iktidar değişiminin nasıl gerekleŐeęi konusu, daha doğrusu mevcut liderlerden sonra siyasal rejimlerin durumu günümüzde bu ülkeler için en önemli güvenlik ve istikrar sorunu olmaktadır. Bu meselenin istikrar ve güvenlik sorunu olmasının en temel nedeni iktidar değişimini sağlayan hukuki zemin, demokratik mekanizma ve siyasal tecrübenin olmayışdır. Dolayısıyla, iktidar değişimi meselesini ülkelerin iç güvenlik ve istikrar meselesiyle bağlantılı değerlendirmek zarureti vardır. Bununla birlikte, ülkelerin tarihsel geleneklerini, siyasal yönetim yapısını, bölgesel ve küresel gelişmeleri de hesaba katmak gerekir (Khairmukhanmedov, 2014:1051).

Türkiye ve diğer Türk Cumhuriyetleri, 21'inci yüzyılın yeni uluslararası sistemi içerisinde güçlü, etkili olmayı ve izole edilmemeyi istiyorlarsa, bu cumhuriyetlerde bir birlik atmosferinin Ortadoğu'nun güçlü ülkesi olan Türkiye'nin öncülüğünde, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile birlikte, liderlik çekişmesine kapılmadan, karşılıklı saygı temelinde, kardeşlik hukuku dikkate alınarak, kurulması gerekmektedir. Bu Türkiye'nin ve Türklüğün Geleceğini Düşünen Kardeş Türk Devletlerinin temel politikası olmalıdır. Akabinde ise, haliyle iktisadi ve siyasi ilişkiler ilerleyecek, gelişecek ve birbirini etkileyecektir. Uygun bir ortamda bu ilişkiler birbirini etkileyecek ve iktisadi işbirliği siyasi yakınlamayı ve bütünleşmeyi de beraberinde getirecektir.

Kaynakça

AĞDAŞ Oktay, (2006). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlık Sonrası Temel Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Bişkek.

Akdiş Muhammet, (2015). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İle Ekonomik Sosyal Kültürel İlişkiler-Bölgeye Yabancı İlgisi Ve Beklentiler, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak5.htm>, Erişim:06.12.2015.

ARI Tayyar, (2010). Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine, Bursa, MKM Yayıncılık..

BAYRAKTAR Gökhan, (2008). Orta Asya ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejileri, İstanbul, Bilge Oğuz yayınları.

BEŞİROV İntigam, (2011). Türk Cumhuriyetleri Arasında ekonomik İşbirliğinin Geliştirmesinde KOBİ'lerin Rolü Ve Yeni İş buluşçuluk Konseptinin Değerlendirilmesi, 21. Yüzyılda Türk Dünyası, Uluslararası Sempozyumu, 02-05 Aralık, Lefke, KKTC, Ankara, EkoAvrasya yayın No: 1,Sata Reklam Tasarım, SBN 978-605-87972-0-8.

BURHANOV Kamal, (2014). Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2013, Ed. Almagül İsina, İstanbul, Tasam yayınları.

DAVUDOĞLU Ahmet, (2001). Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, ISBN: 9756614686.

DEMİRKAN Halim, (1993). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Yer altı Kaynakları Potansiyeline Yaklaşım, XIII. Madencilik Kongresi.

DEMİRTEPE M. Turgut, Murat Yılmaz, (2015). Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

inceleme-araştırma dizisi; yayın no: 18, ISBN: 978-9944-237-24-61.

ERDOĞAN Hasan ve Selçuk ÇOLAKOĞLU, (2015). Bağımsızlığının İlk Yıllarında Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/erdo%27c4%9ean-hasan-%27c3%87olako%27c4%9elusel%27c3%a7uk-ba%27c4%9eimsızlı%27c4%9einin-%27c4%b0lk-yıllarında-t%27c3%9crk%27c4%b0ye-ve-t%27c3%9crk-cumhur%27c4%b0yetler%27c4%b0-%27c4%b0l%27c4%b0%27c5%9ek%27c4%b0ler%27c4%b0.pdf>, Erişim: 06.12.2015.

GÜNGÖRMÜŞ Gamze, (2003). Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları, Ağustos, <http://www.stradigma.com.tr>, Erişim: 25.05.2014.

İSAKOV Abdrasul, (2010). Kırgızlar ve Kırgızistan Tarihi ile İlgili Türkiye'de Yayımlanmış Bilimsel Çalışmalar, USAK, Cilt:5, Sayı: 9, ss. 101-131.

KALAMBEKOVA Bahtigül, (1996). Kırgızistan: nereden nereye ve nasıl?, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Bilig Dergisi, <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/kcfinder/upload/files/bilig-2-iaz-96.pdf>, 06.12.2015.

KARA Abdullah, (2014). Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2013, Ed. Almagül İsina, İstanbul, Tasam yayınları.

KAMALOV İlyas, (2011). Rusya'nın Orta Asya Politikaları, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara, SFN Baskı.

KHAIRMUKHANMEDOV Nurbek (2014), Orta Asya Ülkelerinin Güvenlik ve İstikrarı Açısından İktidar Değişimi Sorunu,

PIRNAZAROV M. M. ve J.J. MOVLANOV, (2012). Özbekistan'ın Altın Madeni Potansiyeli: Yapısı, Özellikleri Ve Dünyanın Özgün Altın Madencilik Ülkeleri İle Karşılaştırılması, http://www.mta.gov.tr/v2.0/birimler/re-daksiyon/ekonomi-bultenleri/2012_16/197.pdf, erişim: 07.12.2015.

SALLI M. Kemal, Türk Dünyası'nın 20 Yıllık İşbirliği Süreci Ve Kazakistan'ın Rolü, <http://www.avrasyabir.org.tr/2011/05/turk-dunyasinin-20-yillik-isbirligi-sureci-ve-kazakistanin-rolu/>, erişim: 06.12.2015.

SARAÇ Esme, (2008). Rus Dış Politikasını Şekillendiren Temel Dinamikler Çerçevesinde Rusya Federasyonu-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri (1991-1999), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TEKİN Müge Nazik, Avrupa'da Ortak Kimlik Arayışı Ve Bu Arayışın Türk Birliği Sağlama Önerilerine Yansıması, www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6s-ayi26_pdf/tekin_muge.pdf, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 26, ISSN: 1307-9581.

TÜRKMEN Murat, (2008). Dış Türkler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YÜKSEL Okan, (2010). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Arasındaki Siyasal İlişkiler, <http://politikakademi.org/2010/10/orta-asya-turk-cumhuriyetleri-ile-turkiye-arasindaki-siyasal-iliskiler-2/>, 14.10.2010.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Orta Asya Ülkeleri İle İlişkiler, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>, 06.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Kazakistan Cumhuriyeti ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa>, Erişim: 06.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Kazakistan: Ülke Künyesi, <http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-kunyesi.tr.mfa>, Erişim: 05.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Kırgızistan'ın Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, Erişim: 07.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Kırgızistan: Künyesi, <http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-kunyesi.tr.mfa>, Erişim: 07.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Özbekistan Cumhuriyeti ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa> Erişim: 06.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Özbekistan Cumhuriyeti Künyesi, <http://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-kunyesi.tr.mfa>, Erişim:06.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Tacikistan Ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/tacikistan-ekonomisi.tr.mfa>, Erişim: 07.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Tacikistan'ın Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/tacikistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, Erişim: 07.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ve Kırgızistan Cumhuriyeti Siyasal İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim: 07.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışışleri Bakanlığı, Türkiye ve Kırgızistan Ekonomik İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, Erişim: 07.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışışleri Bakanlığı, Türkiye-Kazakistan Siyasi ilişkileri, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_.tr.mfa, erişim: 06.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışışleri Bakanlığı, Türkiye-Özbekistan Siyasi ilişkileri <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim: 06.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışışleri Bakanlığı, Türkiye-Tacikistan Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-tacikistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim: 07.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışışleri Bakanlığı, Türkiye-Türkmenistan Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim: 07.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışışleri Bakanlığı, Türkmenistan Ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/turkmenistan-ekonomisi.tr.mfa>, Erişim: 07.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti, Dışışleri Bakanlığı, Türkmenistan Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/turkmenistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, Erişim: 07.12.2014.

www.tika.gov.tr, erişim: 08.12.2014.